

## ***Työura kertomuksena***

Lectio KT, erikoissuunnittelija Liisa Marttilan väitöskirjan tarkastustilaisuudesta, 5.6.2015, Tampereen yliopisto.

Tiivistelmä

Väitöstutkimuksessa *Ura kerronnallisena työnä – Ammattikorkeakoulun opettajat kertojina* (Marttila 2015) tutkitaan kerronnallista työtä ammattikorkeakoulun opettajien urakertomuksissa. Kertomisen tapahtumaan sisältyy aina erilaisia kulttuurisia odotuksia. Sitä, miten erilaisia kerronnan tapoja valitaan, sovelletaan tai tietoisesti rikotaan, nimitetään kerronnalliseksi työksi. Kerronnallinen työ tapahtuu aina kerronnallisessa ympäristössä, joka osaltaan määrittää, mitkä asiat ovat kulloinkin relevantteja miten niistä on suotavaa kertoa. Tutkimusaineisto koostuu urahaastatteluista (n=13). Haastateltavat ovat eri-ikäisiä opettajia kolmesta ammattikorkeakoulusta, kahdelta alalta. Haastatteluista rakennetaan urakertomuksia, joiden pohjalta analysoidaan, millaista kerronnallista työtä ammattikorkeakoulun opettajat tekevät kertoessaan urastaan. Tulokset osoittavat, että urakerronnassa kertojasta rakentuu aktiivinen hahmo, jolla on viime kädessä valta vastuu omasta urastaan. Omaa ammatillista mennyttä, nykyisyyttä ja tulevaa pyritään urakerronnan kautta sitomaan yhteen opettajuuden ja ammattikorkeakouluorganisaation kannalta relevanteilla tavoilla. Tärkeintä ei ole se, että ura kuvattaisiin mahdollisimman menestyksekkäänä. Sen sijaan uran käännteet tehdyt valinnat tulee perustella siten, ettei kuulijalla ole tarvetta kyseenalaistaa kertojan pätevyyttä ammattikorkeakoulun opettajana tai vastuullisena uratoimijana. Tutkimus nivoutuu kulttuurisen työelämäntutkimuksen ja kerronnallisen uratutkimuksen perinteisiin.

*Avainsanat: opettajuus, työura, kerronnallinen tutkimus, ammattikorkeakoulut*

### **Johdatus uran tarkasteluun kertomuksena**

Työura on teema, josta itse kukin keskustelee erilaisten ihmisen kanssa elämänsä aikana. Kukapa ei olisi työhaastatteluissa, sukutapaamisissa tai vaikkapa pitkällä lentomatalla kertonut, millaisia asioita on elämässään tehnyt, missä ammateissa toiminut tai mitä toivoisi tulevaisuudessa tekevänsä. Näin oma urahistoria muuntuu helposti kertomuksen muotoon.

Työ- tai opiskelu-urista kerrottaessa elämänhistorian sekä työelämän tapahtumiin ja ilmiöihin otetaan kantaa niin yksityishenkilönä kuin ammattien, työpaikkojen ja toimialojen edustajana, tietyssä historiallisessa ajassa ja paikassa. Vaikka urakokemukset ovat yksilön kokemuksia, heijastavat niiden juonentamisen ja sanoittamisen tavat myös laajempia yhteiskunnallisia arvojärjestelmiä sekä sitä konkreettista sosiaalista tilannetta, jossa urasta kerrotaan.

Itse siirryin 11 yliopistovuoden jälkeen tutkijasta ammattikorkeakouluun erikoissuunnittelijaksi. Olen vastannut lukemattomia kertoja kysymykseen siitä, miksi tämä tapahtui ja miksi siirryin juuri ammattikorkeakouluun. Mitä olen vastannut? Joskus olen kuvannut sitä, kuinka jo yliopistoaikana tutkin ammattikorkeakouluja ja tutustuin niiden toimintaan. Kun olen vielä lisännyt, että minulla on myös aineenopettajan pätevyys, siirtymä ammattikorkeakouluun kuulostaa hyvin johdonmukaiselta. Joskus taas olen kertonut urasiirtymäni huomattavasti dramaattisemmassa valossa, kuvauksella siitä, kuinka oman tutkimusalueeni rahoitus katkesi odottamatta ja kuinka tämä oli viimeinen piste ”pätkätutkijan” kärsivällisyydelle. Kolmas, täysin erilainen perustelu, on ollut viitata omaan ikään ja elämänvaiheeseen. Olen todennut, että koska ”olen jo tämän ikäinen, niin on ollutkin korkea aika lähteä muualle, ennen kuin on liian myöhäistä”.

Hyvin harvoin kerron nämä kaikki perustelut samalla kerralla. Yleensä selitän urasiirtymän sellaisella tavalla, jonka uskon kuulijakuntani ymmärtävän ja joka jollakin tapaa istuu kysymystä edeltävään keskusteluun. Tilanne on hedelmällisin silloin, jos oma kertomukseni jollain tavalla koskettaa kuulijaa tai sillä on yhtymäkohtia hänen omiin urakokemuksiinsa.

Vaikka oman urahistoriani tapahtumat pysyvät faktuaalisesti samoina kaikissa näissä urakertomuksen versioissa, tulkintani niistä, kuten myös oma toimintani, näyttäytyvät niissä erilaisina. Onko esittämistäni perusteluista jokin enemmän totta kuin jokin toinen? Yhtä, ainutta ja oikeaa selitystä elämäntapahtumille ei yleensä ole. Urakerronnan kannalta oleellista onkin sen sijaan se, miten toivon ja oletan kuulijakunnan perusteluihini reagoivan. Työhaastattelutilanteessa ja ystäväpiirini illanistujaisissa asioista tuleekin puhua eri tavoin, jotta minä ja urakertomukseni tulemme oikealla tavalla ymmärretyiksi ja hyväksytyiksi.

## **Ura kerronnallisena työnä -väitöstutkimus**

Tarkastelen väitöstutkimuksessani (2015) urakerrontaa. Tutkimus nivoutuu kulttuurisen työelämäntutkimuksen ja kerronnallisen (narratiivisen) uratutkimuksen perinteisiin. Tutkimusaineisto (n=13) koostuu vuosina 2004–2006 tehdyistä urahaastatteluista sekä niiden tueksi piirretyistä uralinjoista. Haastateltavat ovat eri-ikäisiä opettajia kolmesta ammattikorkeakoulusta, kahdelta eri alalta: liiketaloudesta ja markkinoinnista sekä hoitotyöstä. Tutkimuksessa haastatteluista rakennetaan urakertomuksia. Niiden pohjalta analysoidaan, millaista kerronnallista työtä ammattikorkeakoulun opettajat tekevät kertoessaan urastaan.

Tutkimuksessani sanat nousevat keskiöön, se, miten urasta kerrotaan. Kerronnallisessa tai narratiivisessa tutkimusotteessa keskeisiä teemoja ovat kokemusten merkityksellistäminen sekä juonentaminen. Psykologi Jerome Bruner (1991) näkee, että merkityksellistäminen on prosessi, jossa yksilö ja kulttuuri yhdistyvät. Yksilö käyttää kokemustensa tulkinnassa kulttuurisesti jaettuja merkityksiä ja käsitteitä. Kertomuksessa yksittäisistä tapahtumista muodostuu kokonaisuus, kun yksittäisille tapahtumille annettujen merkitysten kautta asiat nivELYT toisiinsa. Kertomusten avulla myös uusiin tilanteisiin tai tapahtumiin sovittautuminen on helpompaa ja valtavaa päivittäistä informaatiomäärää on helpompi käsitellä.

Tutkimukseni lähtökohtana on että jokainen yksilö on lähtökohtaisesti upotettu sosiaaliseen ja kulttuuriseen. Ihminen tulkitsee maailmaa, tapahtumia ja omia tuntemuksiaan erilaisten kulttuuristen mallien kautta ja toisille tavoilla, jotka hän on omissa sosiaalisissa ympäristöissään oppinut. Tietyntyyppiset puheet välittyvät siis sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Kutsun tutkimuksessani eri yhteisöissä jaettuja ja sovinnaisia urasta kertomisen tapoja urakerronnan konventioiksi. Sitä, miten ja mitä tavoitellen kerronnan konventioita kulloinkin mukailaan, sovelletaan tai tietoisesti rikotaan, kuvataan kerronnallisena työnä (Gubrium & Holstein 2008). Kerronnallinen työ tapahtuu

kerronnallisessa ympäristössä, joka osaltaan määrittää, mitkä teemat ovat urakerronnassa relevantteja ja miten niistä on suotavaa kertoa.

Vaikka yksilöt käyttävät urakerronnan konventioita kuvatessaan työuraansa, niitä ei kopioida sellaisenaan vaan niitä sovelletaan ja muunnellaan, kun ne liitetään osaksi omaa, itselle merkityksellistä urakertomusta.

Yhteiskunnassa ja erilaisissa yhteisöissä vallitsee aina jaettuja käsityksiä siitä, mikä on uralla hyvää ja tavoiteltavaa (esim. Harré, 1983). Kertoessaan kertomuksia ihmiset tekevät samalla olettamuksia siitä, mitkä asiat ovat sosiaalisesti suotavia tai mitä heidän kertomukseltaan odotetaan. Urasta ei siis voi kertoa miten tahansa, ainakaan, jos haluaa tulla ymmärretyksi ammatillisen yhteisönsä tai yhteiskunnan kompetenttina jäsenenä. Olen sekä aikaisempien tutkimustulosten (esim. Linde 1993; Komulainen & Sinisalo 2006) että oman aineistoni perusteella paikantanut tällä hetkellä työurien hyveiksi ammatillisen jatkuvuuden ja uranhallinnan. Näitä teemoja voidaan nivoa omaan urakertomukseen esimerkiksi erilaisten yleisesti tunnettujen tai tietyissä ammatillisissa yhteisöissä jaettujen urakerronnan konventioiden avulla.

Ammatillisen jatkuvuuden ihanteen mukaan urakertomuksessa oleellista on urakulun johdonmukaisuus. Kuten sosiolingvisti Charlotte Linde (1993) on todennut, mikäli kuulija ei tunnista jatkuvuutta urakertomuksessa, tulee kertojasta epäluotettava vaikutelma. Hän voi paikantua kuulijan mielessä onnenonkijaksi tai heinäsiikkamaiseksi työpaikan vaihtajaksi. Urakertomuksen myötä rakentuu siis myös kuva siitä henkilöstä, joka urastaan kertoo.

Uranhallinnan ihanteeseen puolestaan kuuluu se, että kertoja hallitsee elämäänsä ja osaa muuttaa uransa suuntaa, yleisen yhteiskunnallisen kehityksen ja työorganisaation oletettavien kehityssuuntien perusteella. Yksilön pitää pystyä rakentamaan urakertomuksessaan sovinto menneisyyden urahaasteiden kanssa ja pystyä rakentamaan erilaisia uranäkymiä tulevaisuuteen. Urakertomuksessa rakentuva hahmo ei voi olla passiivinen ajalehti vaan aktiivisesti uravalintoja ja -päätöksiä tekevä henkilö. Uranhallinnassa ei tulosteni perusteella ole tärkeintä se, että ura esitettäisiin mahdollisimman voitokkaana. Oleellista on, että uran käänneet perustellaan riittävän vakuuttavasti, siten, ettei

yleisöllä ole tarvetta kyseenalaistaa kertojan kykyä ja aktiivisuutta ammatillisena uratoimijana.

Urasta kerrotaan aina jossakin kerronnallisessa ympäristössä (Gubrium & Holstein 2008). Ympäristö luo rajat urakerronnalle, sille, mitkä asiat ovat relevantteja sekä sille, kuinka urasta tulee ja on mahdollista kertoa. Eräs päätuloksistani on, että uranhallinnan kertominen on vähemmän sidoksissa omaan ammattiin tai työympäristöön, kun taas ammatillinen jatkuvuus pyritään yleensä sitomaan kunkin kertojan nykyiseen ammatilliseen kontekstiin.

Olen väitöstutkimuksessani keskittynyt ammattikorkeakoulun opettajien suullisiin urakertomuksiin. Ammattikorkeakoulu, osana kerronnallista ympäristöä, luo urakerronnalle omat erityispiirteensä. Ammattikorkeakoulujen perustehtävät (Ammattikorkeakoululaki 2014) määrittävät niissä työskentelevien opettajien toimenkuvia ja ovat pohjana opettajien ammatillisille itsemäärittelyille. Ammattikorkeakoulujen tehtäviä ovat lain mukaan ammatillisesti orientoitunut, mutta tutkimuksellisiin tai taiteellisiin lähtökohtiin pohjautuva ja työelämää sekä lähialuetta palveleva, opetus sekä soveltava tutkimus ja kehittämistyö.

Ammattikorkeakoulut ovat kulttuurisesti hyvin heterogeenisiä. Paitsi että ammattikorkeakoulut ovat monialaisia, ovat niille asetetut toimintavaateet keskenään hyvin erityyppisiä. Kuten useat tutkijat ovat jo minua ennen todenneet, ammattikorkeakoulun opettajan työssä yhdistyvät ammatillisuus ja kasvattajuus (esim. Mäki 2012). Korkeakoulustatuksen myötä ammattikorkeakouluissa vahvistui kuitenkin myös niiden rooli nimenomaan korkeakouluina eli soveltavaa tutkimusta hyödyntävinä ja omalta osaltaan myös sitä tuottavina organisaatioina. Tämän lisäksi nykyisessä markkina-orientoituneessa korkeakoulumaailmassa opettajille on julkisuudessa annettu vielä yksi uusi tehtävä: työorganisaatioiden ja oman alueen, erityisesti pk-yritysten, konsultatiivinen kehittäminen ja palveleminen (Marttila 2008). Edellä esitettyjen opettajan työlle asetettujen vaateiden kokonaisuus ei ole keskenään ristiriidaton. Opettajien voi olla välillä vaikeaa sovittaa erilaisia opettajuuskertomuksia omaan, ehkä jo useampia vuosia samoilla sanastoilla kerrottuun urakertomukseensa.

## Urakerronta – vain puhetta?

Ammattikorkeakoulun ratkaisukeskeisessä ja pragmaattisessa maailmassa olen joutunut muutamia kertoja vastaamaan kysymykseen, miksi tutkia sitä miten urasta kerrotaan? Sanathan ovat ”vain puhetta”.

Sosiologi Anthony Giddens (1990) toteaa, että elämästä puhumisen painopiste on siirtynyt yhteiskunnassamme elämäntilanteiden jatkuvuuden kuvaamisesta jatkuvuuksien rakentamiseen. Minäpuheessa keskitytään aiempaa enemmän siirtymiin tai kriiseihin eli sellaisiin epäjatkuvuuden tiloihin, jossa vanha murtuu ja jossa oman elämäntilanteen pohdinta on intensiivisintä. Puhe tuottaa tällöin merkityksellistämisen prosessia eli reflektiota. Voi ajatella, että mikäli epäjatkuvuus koskee omaa uraa, erilaiset urakertomukset ja niiden sisältämät urakerronnan konventiot ovat tällöin keskeisessä asemassa tuossa reflektiossa.

Urasta kerrotaan yleensä johdonmukaisena ammatillisena jatkumona, mutta aineistossani on tästä kiinnostava poikkeus: Siirtymä tietyn alan ammattilaisesta ammatin opettajaksi. Ammatilliselta kentältä, esimerkiksi yritysmaailmasta, siirrytään koulutuksen maailmaan, jossa asiantuntijalta vaaditaan erityyppistä osaamista ja kulttuurista ymmärrystä. Tämä urasiirtymä vaatii ammatillista uudelleenorientaatiota, jonka jälkeen aiempaakin urahistoriaa aletaan jäsentää ja kertoa uudesta, ammatillisen opettajan, näkökulmasta.

Työtä ja uria koskevat käsitykset ovat yleensä samankaltaisia samalla alalla toimivien kesken. Näitä käsityksiä ja niitä tukevia kerronnan konventioita tuetaan myös tiettyyn ammattiin tai alaan tähtäävässä koulutuksessa. Ammattikorkeakoulun opettajien virallisiin pätevyysvaatimuksiin on aiemmin kuulunut ammatillisen opettajan pedagogisten opintojen suorittaminen. Jälkimmäinen on tarkoittanut formaaleja opintoja, joiden merkitystä monet aineistoni opettajat kuvaavat viralliseksi luvaksi opettaa, ikään kuin ammattikorkeakoulun opettajan ajokortiksi. Koulutus näyttää siis toimineen eräänlaisena siirtymäriittinä kahden erilaisen ammatillisen kulttuurin välillä. Viime vuona voimaan tulleen ammattikorkeakoululain (Ammattikorkeakoululaki 2014) myötä pedagogiset opinnot poistuivat ammattikorkeakoulun opettajien pätevyysvaatimuksista. Tämä on erikoista paitsi pedagogisesta, myös ammatillisen jatkuvuuden rakentamisen näkökulmasta. Jää nähtäväksi,

millainen siirtymäriitti tulevien ammatillisten opettajien urakertomuksiin tulevaisuudessa rakentuu.

Yksilölliset urakertomukset heijastavat aina laajempia yhteiskunnallisia puhetapoja. Esimerkiksi ilmaisu *mikä minusta tulee sitten isona* käytetään useissa aineistoni urakertomuksissa kuvaamaan opettajien yksilöllisiä urahaaveita. Kyseinen ilmaisu on kiinnostava, sillä sen pohjalla näyttää olevan jonkinlainen jaettu uraihanne, missä on olemassa jokin ainoa ja oikea työ tai ammatti, joka yksilön vain tulee löytää ja jossa jatketaan eläkeikään asti. Koska ilmaisun käyttäjät ovat vähintään 35-vuotiaita työllisiä, voi ajatella, että kyseisessä hieman sarkastisessakin ilmaisussa kohtaavat perinteinen pysyvän työpaikan ihanne, nykyiset epävarmat työmarkkinat ja työurien fragmentoituneisuus sekä viime vuosina yhä voimistunut ideaali, jossa omaa essentialistista ydinminää tulee toteuttaa työn kautta. Huomattavaa onkin, että erilaiset kulttuuriset uria koskevat arvostukset ja odotukset elävät yhteiskunnassamme rinta rinnan. Vaikka autonomisen opettajan työn ja individualistisen uran ihanteet korostuvat aineiston urakertomuksissa, kertomuksissa työympäristön jatkuvista muutoksista kaikuu silti toive perinteisemmästä työelämästä: pysyvyydestä sekä selkeistä organisaation tarjoamista urapoluista.

Urakerronnan tutkimus voi paljastaa uriin, ammatteihin ja organisaatioihin liitettyjä kulttuurisia itsestäänselvyksiä. Urakerronnan konventioiden avaaminen on tärkeää, jottei niistä muodostu liian rajoittavia tapoja jäsentää maailmaa eikä näiden konventioiden taustalla oleva arvomaailma ajaudu liian kauas keskenään erilaisten kertojien arkipäivästä. Tämä on tärkeää erityisesti ammatillisen koulutuksen maailmassa. Siellä on tarpeen tukea myös sellaisia urasta kertomisen tapoja, jotka eivät enää nojaa perinteisiin oletuksiin pysyvistä työpaikoista, säännöllisestä kuukausipalkasta tai toisaalta yksilön rajattomista vaikutusmahdollisuuksista omaan elämäänsä. Koska ammattikorkeakoulun opettajat ovat henkilöitä, joilla on mahdollisuus vaikuttaa satojen, jopa tuhansien, nuorten tulkintoihin työelämästä, ammatillisuudesta ja omista uramahdollisuuksista, opettajien urakerronta tai niissä käytetyt sanat eivät ole yhdentekeviä, eivät heidän itsensä eivätkä heidän opiskelijoidensa näkökulmasta.

## Lähteet

Ammattikorkeakoululaki 932/2014. Noudettu 4.9.2015, tietokannasta Finlex, osoitteesta: <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20140932>

Bruner, J. 1990. *Acts of meaning*. Cambridge: Harvard University Press.

Giddens, A. 1991. *Modernity and self-identity. Self and society in the late modern age*. Stanford, CA: Stanford University Press.

Gubrium, J. F. & Holstein, J. A. 2008. *Analyzing narrative reality*. Los Angeles: Sage.

Linde, C. 1993. *Life stories: The creation of coherence*. New York: Oxford University Press.

Harré, R. 1983. *Personal being. A theory for individual psychology*. Oxford: Blackwell.

Komulainen, K. & Sinisalo, P. 2006. "Mul on amerikkalaisten työajattelumalli" Itsensä työllistävien naisten urakertomukset ja yrittäjäminä. *Työelämän tutkimus*, 3, 90-100.

Marttila, L. 2008. Ammattikorkeakoulu yrityksen yhteistyökumppanina. Teoksessa H. Kotila, A. Mutanen & M.-L. Kakkonen (toim.) *Opetuksen ja tutkimuksen kiasma* (s. 71-89). Helsinki: Edita.

Marttila, L. 2015. *Ura kerronnallisena työnä – Ammattikorkeakoulun opettajat kertojina*. Acta Electronica Universitatis Tamperensis: 1550. Luettavissa: <https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/97123/978-951-44-9809-1.pdf?sequence=1>

Mäki, K. 2012. *Opetustyön ammattilaiset ja mosaiikin mestarit – työkulttuurit ammattikorkeakouluopettajan toiminnan kontekstina*. Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä Studies in Business and Economics.